

Bronec, Jiří

K vlastní koncepci typologie cizojazyčného lexika

In: Bronec, Jiří. *K lingvodidaktické typologii cizojazyčného lexika*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1982, pp. 109-112

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121818>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

X

K VLASTNÍ KONCEPCI TYPOLOGIE CIZOJAZYČNÉHO LEXIKA

1. Za lingvodidaktickou lexikální jednotku považujeme:

- a/ všechny slovní druhy v základním tvaru kromě citoslovcí, a to jako graficky jednotný útvar v textu vymezený prázdnými místy /spojovací čárka tento útvar nemění např. „po-russki“/; výjimky tvoří složené předložky /v tečenije/, spojky /potomu čto/ a příslovce /z razbegu/; ty tvoří v naší koncepci jednu lingvodidaktickou jednotku;
za základní tvar slova považujeme infinitiv sloves, 1. pád čís. jedn. podst. jmen, 1. pád čís. jedn. muž. rodu příd. jmen, zájmen a řadových číslovek;
- b/ každý význam homonymního a polysémního slova;
- c/ každý plnovýznamový element kompozita;
- d/ každé plnovýznamové slovo v sousloví ve složeném termínu nebo frazeologismu;
- e/ vylučujeme tedy z naší koncepce lingvodidaktické lexikální jednotky kořeny, afixy a částice, poněvadž obvykle nevystupují samostatně, citoslovce, poněvadž většinou nejsou předmětem výuky a větné útvary s predikací.

2. Naší snahou je sestavit typologii komplexní, která by zahrnovala pokud možno všechny aspekty pohledu na lexikální jednotku. A právě tato snaha o komplexnost nás vedla k vypracování širší a užší varianty lingvodidaktické typologie lexika: při širším pojetí klasifikujeme slovo i z hlediska jeho gramatických tvarů, sousloví, do nichž vchází, a z hlediska jeho postavení v lexikálně-sémantickém systému cílového jazyka; při užším pojetí klasifikujeme slovo jen podle toho, co lze vysledovat z jeho základního tvaru.

Sémantika kompozit se týká všech jejich plnovýznamových složek a dále sémantiky kompozita jako celku. Je to totéž jako např. u složeného termínu, u něhož nás zajímají jak denotáty jeho složek, tak i denotát tohoto termínu jako celku.

Z hlediska gramatiky bereme v úvahu u kompozit také slovosled jejich základů a z hlediska morfémičky také jejich realizovaný (lesostep') nebo nerealizovaný interfix (car' — puška).

3. Poněvadž se pokoušíme o lingvodidaktickou typologii lexika, jejímž cílem je podat komplexní informaci o slovní zásobě pro konkrétní metodickou práci s ní, jsou nejobecnějšími jejími kritérii kritéria didaktická (obtížnost lexikálních jednotek a jejich výběr). Jim jsou podřízena kritéria lingvistická (forma a sémantika lexikálních jednotek na jejich různých úrovních).

Implicitně jsou v naší typologii obsažena i další kritéria, a to lingvistické kritérium důsledného srovnávání lexikálně-sémantických systémů dvou jazyků v plánu interlingvním a intralingvním, dále psychologická kritéria, podle nichž posuzujeme vzájemné působení lexikálních jednotek v obou uvedených plánech z hlediska transferu a interference, a kritéria logická uplatněná např. při srovnávání dvou cizojazyčných ekvivalentů z hlediska jejich rozdílného rozsahu pojmů, při užití mediánů (jejich logický aspekt) jako mnémických prostředků apod.

Obtížnost lexikální jednotky vešla do naší typologie jednak jako jedno z hlavních didaktických kritérií, jednak jako aspekt metodologický (zjišťování obtížnosti) a současně jako zdroj informací pro metodickou práci s lexikem.

Implicitně je v typologii obsaženo také obecné didaktické kritérium produktivnosti a receptivnosti (v rámci didaktického kritéria výběru) a kritérium stylistické (v rámci sémantického kritéria).

4. Do morfémiky zahrnujeme i slovo tvorbu. Pro naše účely jsme nepovažovali za nutné obě tyto disciplíny vydělovat.

Nevydělujeme rovněž ortografii a grafiku.

5. Hlavní kritéria typologie cizojazyčného lexika:

didaktická kritéria obtížnosti a výběru lexikálních jednotek

obtížnost se zjišťuje

a/ podle níže uvedených lingvistických kritérií v interlingvním a intralingvním plánu dvou jazyků

b/ v rámci jednotlivých lingvistických kritérií se posuzuje obtížnost také z hlediska psychologických procesů transferu a interference z mateřského jazyka, z hlediska mnémických procesů, emoce, vůle, zájmu, z hlediska vztahu grafiky k fonetice atd. výběr se realizuje

a/ podle níže uvedených lingvistických kritérií, a to tak, že se nejprve zjistí, v čem je daná lexikální jednotka v inter- a intralingvním plánu dvou jazyků obtížná; tím je současně i určen výběr jejich obtížnostních jevů a podle toho ji lze zařadit k tomu nebo onomu lexikálnímu typu

b/ výběr lexikálních jednotek lze také provádět z hlediska jejich frekvence, tematiky, budoucí profese žáků, dále z hlediska cílů výuky – cíle receptivního nebo produktivního osvojení jazyka –, ale i podle jiných hledisek, např. eliminace obtížných slov z hlediska možnosti jejich nahrazení synonymy nebo naopak výběr lexikální jednotky

stylisticky neutrální, eliminace lexikálních jednotek neproduktivních paradigmatických typů /místo doč' dočka/ apod.

6. Návrh na širší pojetí lingvodidaktické typologie cizojazyčného lexika

(Sémantická a gramatická paradigmatika slova a jeho lexikální okolí.)

didaktická kritéria	lingvistická kritéria
obtížnost /totěž u výběru/	sémantika: a/ sémantika slov a sousloví b/ vnitřní forma izolovaných slov a slov v souslovích c/ vztah k lexikálně-sémantickému systému jazyka forma: d/ gramatika e/ fonetika f/ ortoepie g/ morfémiika

- ad a/ Nominativní nebo gramatický /u tzv. strukturních slov/ význam izolovaných slov a slov v souslovích, význam sousloví jako celku; do sémantiky slova zahrnujeme i jeho konotativní příznaky a příznak stylistický.
- ad b/ Sémantika slova jako celku a sémantika jeho vnitřní formy nebo vnitřních forem elementů slova /u kompozit/, totěž u všech slov v souslovích.
- ad c/ Postavení dané lexikální jednotky v lexikálně-sémantickém systému cílového jazyka na ose paradigmatické /synonyma, homonyma, antonyma, tématické řady atd./ a syntagmatické /použití slova s jinými lexikálními jednotkami zleva i zprava/.
- ad d/ Gramatická charakteristika základního tvaru slova a ostatních obtížných tvarů /zvláště výjimky/, syntax slov v souslovích, sled motivujících elementů u kompozit.
- ad e/ Znění základního tvaru izolovaného slova /slovo jako komplex hlásek/ a slov v souslovích, jejich fonetická a ortoepická charakteristika, totěž u těch jeho tvarů, v nichž se žáci permanentně dopouštějí chyb.
- ad f/ Pravopisná charakteristika vybraných tvarů izolovaného slova i slov v souslovích, v počáteční etapě výuky i charakteristika slova z hlediska grafiky.
- ad g/ Morfémiika izolovaného slova i slov v souslovích, jejich slovotvorné modely.

7. Návrh na užší pojetí lingvodidaktické typologie cizojazyčného lexika

(Základní tvar slova.)

didaktická kritéria	lingvistická kritéria
obtížnost /totěž u výběru/	sémantika: a/ sémantika slova b/ sémantika jeho vnitřní formy forma: c/ gramatika d/ fonetika e/ ortografie f/ morfémiika

- ad a/ Nominativní nebo gramatický význam slova.
- ad b/ Sémantika slova jako celku a sémantika jeho vnitřní formy nebo vnitřních forem elementů slova /u kompozit/.
- ad c/ Gramatická charakteristika základního tvaru slova /slovní druh, rod, vid, zvrtnost apod./, sled motivujících elementů u kompozit.
- ad d/ Znění základního tvaru izolovaného slova /slovo jako komplex hlásek/, jeho fonetická /ortoepická/ charakteristika – výslovnost jednotlivých hlásek a jejich komplexů, redukce samohlásek, přízvuk, plnohlási atd.
- ad e/ Analýza slova z ortoepického hlediska, v počáteční etapě výuky i z hlediska jeho grafiky.
- ad f/ Morfémika slova, jeho slovtvorný model.